

Oviedo Seguer, J. (2022): *La poètica dels espais en Vicent Andrés Estellés* (Irene Mira-Navarro). Alacant/Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2021. *Cultura, Lenguaje y Representación*, Vol. xxvii, 149–152
 ISSN 1697-7750 · E-ISSN 2340-4981
 DOI: <http://dx.doi.org/10.6035/clr.6487>

Reseñas / *Book reviews*

La poètica dels espais en Vicent Andrés Estellés (Irene Mira-Navarro). Alacant/Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2021, 178 pàgs. ISBN: 978-84-9191-183-8. PREU 17 € *Resenyat per Jordi Oviedo Seguer, Florida Universitària. Membre del grup d'innovació docent GEOLIT 3.0 (Geografies Literàries 3.0).*

Reseña recibida el / *Review received:* 2022-02-22

Reseña aceptada el / *Review accepted:* 2022-02-24

El llibre que ressenyem és fruit d'una investigació més àmplia sobre l'aplicació de la teoria crítica de l'espai en l'obra d'un autor contemporani com és Vicent Andrés Estellés. Parteix, per tant, del que s'ha anomenat el “gir espacial” en les ciències socials que ha arribat a les humanitats i als estudis literaris. L'espai esdevé una categoria d'anàlisi i serveix l'autora per a plantejar-se quina és la funció dels llocs en un autor com Estellés, del qual s'ha destacat l'adscripció de la seua literatura a diferents tipus d'indrets, alguns més pròxims a la quotidianitat íntima de la veu poètica, altres amb un caràcter col·lectiu, d'espais compartits socialment i culturalment.

S'hi observa una fonamentació teòrica sòlida sobre els estudis espacials que alhora és diversa quant a plantejaments. Les aportacions de les denominades Geografies literàries, la Geografia cultural, l'Antropologia cultural, la Psicoanàlisi o la Teoria dels afectes serveixen l'autora per a proposar

una perspectiva concèntrica d'anàlisi de l'espai: la casa, l'espai urbà i el territori o el país. Així doncs, l'estructura del llibre reflecteix aquest posicionament en cercles que són permeables i dinàmics en l'evolució temporal de l'obra estellesiana, si més no en una sèrie d'obres paradigmàtiques d'Estellés que representen la diversitat de significats i funcions de l'espai.

La primera part, “La construcció poètica de la primera topia: la llar”, se centra en la condició liminar entre la casa, com a element propi de la intimitat, i la ciutat, com a representació literària de la vida pública. Els sentits de la vista i l'oïda, en una concepció orgànica de la poesia, possibiliten la “consciència de l'espai”, segons el terme de Henry Lefebvre (2013). Les terrasses, els balcons, les finestres són fronteres que mostren l'opressió del context sociopolític del franquisme i donen pas també a l'amor i al dolor, expressats amb un estil literari propi que va cap a la referencialitat: poemaris com *Ciutat a cau*

d'orella, La nit, Primera soledad o *La clau que obri tots els panys*, escrits en els anys cinquanta, són analitzats amb la perspectiva de la funció literària de la llar domèstica.

El tema de la pèrdua i del dol, motivats per la mort d'una filla del poeta el 1956, apareix literaturitzat i provoca que la casa es convertisca en un espai marcat, en una "heterotopia" foucaultiana. La casa i el cementeri, l'ascensor i els nínxols provoquen un moviment literari pendular entre els sons i el silenci. Alhora, com apunta Mira-Navarro tot partint de la teoria dels afectes, l'experiència literària de l'espai en Estellés és múltiple i dinàmica per tal com la casa és un lloc de dolor i mort però també es resignifica i passa a ser un espai de refugi, com va ser un espai per a l'amor.

"La mirada finestres enllà: els usos literaris de la ciutat" ocupa la part central del llibre i se segueix el paradigma de Lefebvre (2017) de la ciutat entesa com a element simbòlic, paradigmàtic i sintagmàtic; tres dimensions presents en l'obra estellesiana, ja siga en els indrets de la seua obra o els camins i itineraris que hi ha presents. La visió de la ciutat s'analitza també des de l'evolució temporal en els llibres d'Estellés: de la ciutat garcilacista dels primers llibres escrits i publicats, a la ciutat com a espai de desig però també de repressió, en l'estudi es destaca l'ampli univers referencial d'allò urbà en l'autor de Burjassot. S'hi apunta que la ciutat és el marc del canvi de la veu literària i el vector que el determina. En paraules de Mira-Navarro, es produeix "una espacialització de la postguerra i la seua quotidianitat a través de les imatges de la ciutat" (p. 99).

L'espai urbà es manifesta a partir de la quotidianitat que presenta, segons l'autora, una voluntat de testimoni, de deixar constància de manera crítica del context polític i social del franquisme. L'espai quotidià com a microhistòria té així un vessant polític, que circula d'allò

individual a allò col·lectiu, com a metonímia de la història.

Les obres d'Estellés que més representen aquesta diversitat d'usos literaris sobre la ciutat són *Llibre de meravelles* i *La clau que obri tots els panys*, ambdues escrites durant la segona meitat dels anys cinquanta. Es pren el concepte de "mapa cognitiu" (Jameson, 1991) de base de la "topografia" literària desplegada per Estellés en la seua poètica com a representació literària. El jo líric fluctua entre la narració d'itineraris, com a "marcheur", i la descripció, com a "voyeur". No esdevé "flaneur", perquè manté una actitud activa de recerca en els recorreguts urbans, com diferencia la investigadora. De nou, seguint les propostes lefebvrianes, l'espai urbà no és neutre sinó una representació de la societat i del poder. De manera concreta en els llibres apuntats, l'espai és una mostra de la repressió sobre la sexualitat i la dissidència política. Una mostra analitzada en el volum de Mira-Navarro és el poema "Cos mortal" de *Llibre de meravelles*, en què, dins de l'enfilall de carrers de noms populars de la ciutat de València, hi destaca finalment el del Doncel Luis Felipe García Sanchiz, personatge rellevant en el franquisme amb què es reanomenà l'Avinguda del Port després de la Guerra civil. Alhora, es recorren literàriament diferents escenaris de la memòria de la ciutat com a acte de resistència per mitjà de l'escriptura, per a testimoniar la repressió franquista.

En tercer lloc, seguint amb l'anàlisi concèntrica dels espais proposada per l'autora, el territori s'adscriu als termes "país" i "pàtria", problemàtics per a la cultura en llengua catalana, per la derrota i la dispersió provocades per la Guerra civil. Mira-Navarro aprofita els estudis de la subalternitat per a explicar el punt de partida fundacional d'Estellés. "Territorialització i memòria: el país" és una part que s'ocupa de com l'autor valencià elabora aquesta "pàtria de paper" d'origen i significació conflictius. Es tracta

d'una operació poètica bastida sobre la memòria i la història que, així, esdevé política: *Mural del País Valencià*, una obra magna elaborada entre 1974 i 1978 aproximadament, és el projecte i "l'artefacte literari" d'aquesta voluntat fundacional d'Estellés. Basant-se en les aportacions del filòsof Gilles Deleuze i del psicoanalista Félix Guattari (1990) per a considerar que l'escriptura, Mira-Navarro considera que l'escriptura en el cas d'Estellés esdevé el "mecanisme per a territorialitzar la identitat col·lectiva i establir els fonaments sobre els quals projectar una idea de pàtria" (p. 130). D'aquesta manera, si l'exili exterior i interior que provocà la Guerra civil suposà un procés de "desterritorialització", la creació de la nova "pàtria literària" suposava un intent de "reterritorialització."

Com hem apuntat, el *Mural del País Valencià* conté un alt grau de referencialitat, que Mira-Navarro resumeix en tres grups: geografies literàries, passat col·lectiu i personalitats polítiques i culturals. A més del paisatge recreat i de les al·lusions a la infantesa, en el *Mural* hi ha un camp semàntic de metàfores al voltant dels forns de pa i l'horta, per estar associades a allò creador i a un ordre natural. De la mateixa manera, les referències a l'aigua, als rius valencians, es vinculen a la vida, mentre que la terra, el secà i les muntanyes es poden relacionar amb la mort com a referents d'elevació espiritual. A banda, la dona se'ns presenta com un símbol de la continuïtat del territori. De fet, les illes apareixen feminitzades, com a dones refugi, "recreadores" de la pàtria. El llibre que s'estudia en aquest capítol es

considera una mostra de "literatura geogràfica", segons els plantejaments de Westphal (2007), d'una literatura basada en l'observació real. Estellés exposa una xarxa de cartografies literàries que són el resultat del seu mapatge cognitiu del territori del País Valencià. Una darrera operació que destaca l'estudi de Mira-Navarro sobre el *Mural* és el caràcter evocador i activador de marcs referencials compartits amb el públic lector. Estellés defuig la descripció per la voluntat política de trobar i recrear una identitat col·lectiva. En aquest procés, dins de la voluntat de reterritorialització esmentada, s'analitzen els denominats llocs de memòria, definits per Pierre Nora (2008), en l'obra d'Estellés. Un d'ells és el cementeri de Paterna, a l'Horta de València on el franquisme afusellà republicans vençuts; l'altre és el barranc del Carraixet, que travessa la mateixa comarca, que tot i que aquest indret no es troba vinculat històricament amb fets de repressió, Estellés el converteix en un lloc de memòria propi. S'hi apunta que l'escriptor estudiat és un "home-memòria", per tal com amb els seus textos literaris elabora una "arquitectura" particular amb voluntat col·lectiva.

En definitiva, el llibre de Mira-Navarro destaca pel punt de vista concèntric amb què s'analitza l'espai: l'estudi sistemàtic de la casa, l'espai urbà i el territori suposen no sols una novetat en l'estudi de l'obra literària d'Estellés sinó també en l'anàlisi de la literatura catalana contemporània i actual. El plantejament metodològic és sòlid i divers quant a referències i serveix per donar una visió polièdrica de l'obra estellesiana, més enllà de les perspectives amb què havia estat analitzada fins ara.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Deleuze, G. i F. Guattari. 1990). *Kafka. Por una literatura menor*. Mèxic: Edicions Era.
- Jameson, Fredric. 1991. *El posmodernismo o la lógica cultural del capitalismo*. Barcelona: Paidós.
- Lefebvre, Henry. 2013. *La producción del espacio*. Madrid: Capitán Swing.

- . 2017. *El derecho a la ciudad*. Madrid: Capitán Swing.
- Nora, Pierre. 2008. *Pierre Nora en Les lieux de mémoire* (a cura de José Trillas). Santiago: Editorial Trilce.
- Westphal, Bertrand. 2007. *La géocritique. Réel, fiction, espace*. Paris: Les éditions de minuit.